

Народи і мови «Землі Трипіліади»

«Земля Трипіліада» — таку назву дали наші колеги з Молдови тому журналу, присвяченому 100-річчю від дня народження відомої дослідниці трипільської культури Т. С. Пассек. Те, що слова «мови» і «народи» у назві даного розділу поставлено у множині, не є випадковістю. Не викликає сумнівів, що всупереч сталим визначенням, трипільці не були, принаймні більшу частину своєї 2500-літньої історії, якимось єдиним народом. І тим більш навряд чи говорили впродовж цього часу якоюсь однією «трипільською» мовою. Так що сучасним реконструкторам останньої (а таких вистачає) ще доведеться попрацювати у майбутньому над відтворенням світу звуків трипільських мов у всій його повноті й розмаїтості. Втім, у автора є сумніви (і сумніви обгрунтовані) у тім, що таке завдання матиме переконливе рішення.

Виміри історії давніх народів

Вже сама тривалість існування трипільської культури, здавалося б, давно повинна була б навести дослідників на певні міркування. Приміром, ми сьогодні цілком усвідомлюємо різницю між мовами російською, українською і білоруською. Різниця ця є наслідком певних процесів, в тому числі історичних подій впродовж минулого тисячоліття (зауважте — лише одного тисячоліття). Більше того, ми цілком здатні помітити різницю між сучасною українською й тією мовою, якою було написано універсали Богдана Хмельницького майже три із половиною століття тому. Не усі помітять різницю між українською початку 60-х років XX ст. і початку XXI століття. Однак і таку різницю можна помітити, коли докласти трохи зусиль. То ж як після цього ми можемо вірувати в те, що трипільці майже три тисячі років балакали тою самою мовою, не кажучи вже про те, що ця мова була не інакше як українською?

Утім, варто визнати, що певний внесок у такі м'яко кажучи спрощені уявлення про вірогідність спадкоємності мови (й культури в цілому) з найдавніших часів внесли самі археологи, у тому числі відкривач трипільської культури В. Хвойка. Доповідаючи про свої дослідження на 11 Археологічному з'їзді в Києві, у серпні 1899 року він заявив, що, безсумнівно, народ, якому належать знайдені ним старожитності, був ні чим іншим, як «тією гілкою арійського племені, якій по справедливості належить ім'я протослов'ян...». Дискусія, що розгорнулася після виголошення цієї доповіді у одній із аудиторій

▲ В. В. Хвойка, один із перших дослідників трипільської культури. Фото та автограф, початок XX ст.

Малюнки із архіву дослідника (початку ХХ ст.),[▲] що ілюструють уявлення В. В. Хвойки стосовно вигляду та повсякденного життя трипільців

університету Св. Володимира була лише першою в черзі наступних¹.

Зрозуміло, що зовсім непросто визначити через сім—п'ять тисячоліть етнічну приналежність, а тим більше сказати щось про мову людей, що залишили

трипільську культуру. Зробити це, не маючи жодного напису (адже писемність усе ще перебувала в стадії винаходу, а та, що існувала, зовсім не була призначена для фіксації звуків мови своїх творців).

Щоб дати якісь обґрунтовані відповіді на питання, «хто такі трипільці?» необхідний синтез даних, здобутих різними науками — від археології до молекулярної біології. Навряд чи одному окремому досліднику — лінгвісту він, або археолог — це буде нині під силу. Відзначимо, заради справедливості, що аналіз друкованої продукції за останні сто із зайвим років свідчить і про те, що самі дослідники трипільської культури зовсім не поспішали привселюдно висловити свою думку щодо питання «хто такі трипільці». Можливо їм було просто ніколи, а може вони розуміли, що завдання це не з простих, а можливо й взагалі (або поки-що) не має рішення.

Давня історія людства має декілька вимірів, кожен з яких доступний для вивчення певній науці. Серед них — археологія, лінгвістика й... генетика, однак і вони ніяк не обійдуться без співробітництва.

Археологи останнім часом досить докладно простежили пересування й рід занять окремих груп людей, однак ніколи не скажуть, якою мовою ці люди розмовляли. Лінгвісти можуть реконструювати давні мови, проте напевне сказати, де жили їх носії не в змозі. По всьому виходить, що запис історії людства на молекулярному рівні ДНК докладніший за найбільш достовірні історичні хроніки. Однак без археологів молекулярні біологи не дадуть відповідь, скажімо, на питання,

¹ У жовтні 2007 року тема походження, етнічної належності трипільців та їх мови не менш гаряче дискутувалася у великій конференц-залі київського Будинку Вчителя, тобто лише за кількесот метрів від червоної будівлі Університету, і то з приводу презентації українського перекладу трипіллязнавчих праць В. В. Хвойки, випущених під назвою: Дослідження трипільської цивілізації у науковій спадщині археолога Вікентія Хвойки. — К., 2006. — Ч. I — Ч. II